

nastanak i razvoj vukove kulturološke zamisli

jože pogaćnik

Ova godina je odlukom Saveznog izvršnog veća proglašena za godinu Vuka Stefanovića Karadžića. Spoljašnji povod za ovaku odluku je dvestogodišnjica njegovog rođenja (svetlo dana ugledao je u Tršiću 26. oktobra 1787); ovaj jubilej slaviće se radno i svečano i kod nas i u svetu. Naročita pažnja koju današnji trenutak posvećuje Vuku zasnovana je, pre svega, na njegovom delu i značaju. Radi se o čoveku koji je idejnom širinom svoje zamisli o narodnom jeziku i narodnoj kulturi utemeljio savremenu (=novovkovnu) srpsku duhovnost. Većina uspeha i sve protivrečnosti koje prate srpski duhovni život u poslednjih sto pedeset godina izviru iz idejnog i kulturološkog područja, čije je osnove i opsežnosti Vuk započeo.

Iako su se i u srpskoj kulturnoj i književnoj istoriji pojavljivali kritički glasovi o nekim delovima Vukovog koncepta, danas je njegov značaj s pravom priznat i cenjen u vezi sa novijom srpskom kulturom. Svojim je delom, naime, bitno uticao na oblikovanje srpskog naroda i njegovu narodnu svest u savremenom značenju te reći; time mu je zauvek osigurano mesto među velikanimi srpskog duha.

Sasvim drukčije je – ako spomenemo samo krajnosti – Vuka ocenjivala kulturna i politička istorija. Znameniti istraživači, među njima J. Šidak i M. Gros, vide u Vuku izvođača Karadordeve sprske nacionalno integracijske ideologije, začetnika negiranja hrvatske nacije i krievača za nastanak pravaštva. Autor koji je pokušao da dokaze, na primer, Vukovo jugoslovenstvo (V. Novak), bio je proglašen zagovornikom unitarizma.

Problem Vuka, dakle, nije uvek jasan ili interpretativno jednak. Kolebanja njegovog duševnog profila između afirmacije i negacije bila bi razlog više da jubilejsko raspoloženje ostavi po strani slavljeničke i patetične reči; umesto njih neka postane važno postavljanje pravih pitanja i, koliko je moguće, i njihovo objektivno vrednovanje. Vuk je istorijska pojjava koju je moguće ovako ili onako zloupotrebljavati. Namerne pomutnje i hotimične zloupotrebe kojih je bilo dovoljno i sa hrvatske i sa srpske strane biće moguće odstraniti samo studijem grade; gradi, naime, nije moguće ništa ni oduzeti ni dodati.

Ovaj prilog želi upravo da ide putem takvog raščišćavanja i to u smeru koji je Pavle Ivić u svojoj knjizi *Srpski narod i njegov jezik* (Beograd 1971) zacrtao u jednom stavu. Ta konstatacija glasi: »Poznato je, međutim, da Vuk nije samostalno došao do svojih osnovnih stavova u vezi sa jezikom i pravopisom. Te mu je stavove sugerirao u ličnom kontaktu Jernej Kopitar (...) Nema ničega u Vukovoj biografiji do susreta s Kopitarem što bi svedočilo o nekom Vukovom interesovanju za ovakva pitanja, a s druge strane zna se mnogo o ranijim ne baš uspelim Kopitarevim pokušajima da zainteresuje druge Srbe za jezik i pravopisnu reformu, kao i o njegovim povoljnim prikazima svega što mu je izgledalo kao napredak u ovom pravcu.«) Obrada ove teme zahteva analitičan pregled svih triju problemskih celina i to odgovarajućeg Kopitarevog koncepta, Vukove realizacije i, zbog slovenačkog čitaoca, odjek među Slovincima. Proučavanje tih pitanja, naime, tako se čini, može da razreši mnoge nesuglasice s kojima danas opterećujemo vrednovanje Vukovog značaja.

I KOPITAREVA JUŽNOSLOVENSKA KULTURNA POLITIKA

Pojam austroslavizma pogotovu je u delima čeških, slovačkih i hrvatskih istoričara podrobno razrađen, otvoreni su problemi njegovog vrednovanja. Isto tako, različito je tumačena, ako je uopšte poštovana, uloga J. Kopitara u razvoju austroslavističke concepcije. Zato je jedini put, koji dospeva do realnog postavljanja pitanja, hronološko praćenje sačuvanog i autentičnog nasledja, koje nalaže i govori sledeću logiku činjenica:

Eksplicitnih izjava o problemu austroslavizma izuzetno je malo u Kopitarevom opusu. Među prvima je spomena vredno mesto iz pisma Ž. Zoista (23. i 24. januara 1809) iz kojeg proizlazi da je Austrija *in medio Slavitatis*, zato ne bi smela da zaostaje za rus-

kim Aleksandrom ili Francuskim Napoleonom. Misao je izrazito kulturno-političke prirode. Njen je izvor u takmičenju sa tadašnjom Rusijom i Napoleonovom Francuskom, te u preuzimanju stajališta da je Austrija upravo po broju stanovnika slovenska država čija je prirodna metropola Beč. Premisa je proizšla iz tri problemska žarišta koja su u prvoj polovini 19. stoljeća delovala na južnoslovenskom području.

Prvo žarište izvire iz promenljivog i deklarativno često spominjanog političkog usmerenja. Vladari Jozef II i Franc I otkrili su da austrijska država po većini stanovnika uopšte nije nemačka. Kopitar kao anegdotu navodi pitanje Jozefa II, pitanje koje je ovaj monarh uputio svojim ministrima, a njime je postavio alternativu o uvođenju slovenskog ili nemačkog jezika za javnu upotrebu. Za Franca I napominje da se zanima za »ilirske« narode koji još nisu dosegli takav nivo kulture kakav bi, što se tiče njihovih sposobnosti, mogli doseći. Za spomenute »brojno moćne i iz mnogih razloga zanimljive« narode trebalo bi negovati posebnu pažnju, čija je glavita namera kulturno uzdizanje. Na ovom mestu nisu toliko značajne pobude i rezultati duhovne kulture koja je ovim nastala; značajno je to da je pitanje bilo problematizованo i da je došlo iz određenih pobuda koje su imale veliki značaj za dalji razvoj pojedinih slovenskih naroda.

Drugo žarište izviralo je iz faktora slovenske brojčane snage. Kopitar je ovu etničku grupu ocenjujući na oko 50 miliona, a geografsku joj je rasprostranjenost postavio »od Jadrana do Dunava, od Kolpe pa skoro do zidina Beča«. Znao je takođe za nekadašnju teritoriju koja je bila mnogo veća i dosezala »čak do Bavarske i u Tirol«. Trenutak sadašnjosti se, dakle, mešao s elementom istorijske tradicije što u trenutku kada deluju ideje prirodnog i istorijskog prava nije bila beznačajna stvar. Kopitar, doduše, još veruje načelima da se može doći do individualizacije južnih Slovena u državno-pravnoj zajednici koja se zove Austrija, mada i ta premla već ima posebne nijanse. Kad govorи o »Austriji iznad svega« (»Oesterreich ueber alles«), tu sintagma koristi kao pojam za najkultiviraniju slovensku državu; iz toga izvodi odredene akcije o kojima govorи na latinskom: »Ceterum quid scribemus, te iudice animo proposito scribemus, ut sit modeste & sanamente dictum.«) U tom svetu prihvata potrebu za bilingvizmom (nemački jezik – slovenski jezici), ipak, još uvek u nemačkom jeziku ne vidi nikakve nacionalne motive, već samo sredstvo koje je u interesu jedinstvenosti monarhije, još više, instrument kulturnog napretka. Postojanje Austrije je politički *modus existendi*; ideja monarhije je ideja celina koja uključuje i ideju delova iz kojih je celina sastavljena. Naglašavanje ideje o opstanku delova veže se s premisom o kulturnom pokretu i uzdizanju koje je moguće ostvariti samo u maternjem jeziku. Za taj proces Kopitaru je najznačajniji pojam istorije koji je ostvarenje slobode; sloboda mu je moralni uzor i čovekovo prirodno pravo koje bi se ostvarilo u konkretnim društveno-političkim okolnostima. Njegov otpor protiv sile i nasilja u suštini je prosvetiteljski, ipak ograničenost razvoja, koju prepostavlja svemu drugom, već probija granice 18. stoljeća. Kada govorи o trenutku u kom jebi se moglo dogoditi ono što danas još ne postoji, ne misli samo na »kulturni nacionalizam«, već upozorava na sasvim konkretnе društvene razmere. O tome eksplicitno govorи u oceni *Slavina*, kad raščlanjuje uzroke za kulturnu zaostalost (konkretno navodi kmetstvo, tude vlastodršće, usitnjjenost i otudenošć pojedinačnih slovenskih etničkih grupa), a pitanje tematizuje takođe u razmišljanju o pomanjkanju slovenske narodne inteligencije i gradanske kulture; za ovo razlog vidi u činjenici da su gradani i feudalni gospodari većinom bili stranci. Ne gledajući na sve ovo, Kopitar smatra da je »Austrija u osnovi isto toliko slovenska snaga kao i Rusija, a iz toga proizlazi da ima jednako velike interese za razvijanje kul-

ture svojih Slovena». To bi istovremeno bio i put koji bi slovensko stanovništvo doveo do toga da postanu »einrecepable Massen«.

Treće kompleksno žarište je sintetička projekcija organizacijsko-institucionalnih mera koje bi se koristile za uspešno ostvarivanje kulturno-istorijske i društveno-političke uloge južnih Slovena. Na tom području Kopitar je bio veoma eksplicitan i pragmatičan, što govorи o njegovoj velikoj privrženosti stvari i o realističkom gledanju na stvarne mogućnosti. Kulturno-politička situacija zahtevala je od Kopitara da intenzivno razmišlja o praktičnim mera-ma pomoću kojih bi se južni Sloveni mogli pripremiti za predviđene akcije. Međusobne geografske i političke granice mogle bi se prevladati samo uspostavljanjem kulturnog identiteta, a tu je bio neophodan susret s jezikom etničke grupe, koji je glavni instrument u formirajući navodne kulture (Kopitar smatra da samo maternji jezik, iskorišćen u dobrim književnim delima, može da kultivise narod). Iz ovih razloga inicirao je i pratio napore za organizaciju katedre slovenskih jezika, koja bi se ustanovila u svim značajnijim jezičkim središtima (za slovenački jezik su – prema modelu katedre za češki jezik u Beču – ustanovljene katedre u Gracu i Ljubljani). Centralno mesto slavističkih istraživanja video je, međutim, u Beču: »Tu je sabiralište Slovena s juga i severa, sa zapada i istoka!« Najpre je predviđeo osnivanje slovenske štamparije, a intenzivno je radio na pripremanju katedre starog crkvenoslovenskog, koju je već 1810. zasnovao na naučnim i političkim uzrocima. Austrija bi imala – to je bitna austroslavistička premla – dužnost da ideja ne dođe do ruku Rusa; to znači da je konceptacija o bečkoj katedri *lingue slavicae antiquissimae communis et ecclesiasticae* istovremeno kulturnog, naučnog i političkog značaja. Jednako manifestna bila je i ideja o središnjoj naučnoj akademiji koja bi predstavljala središte već postojećih odgovarajućih institucija i koja bi stvorila uslove za otvaranje svojih podružnica u svim značajnijim kulturnim centrima monarhije.

Za ovakav organizacijski oblik slavističkog delovanja potrebne su, pre svega, dobre biblioteke i publikacijske mogućnosti. U tom pogledu Kopitar je želeo da inicijativu preuzeme bečka Nacionalna biblioteka, u kojoj je i sam radio i u kojoj je pred smrt obavljao i direktorsku dužnost. Poznata su njegova putovanja u Italiju, Francusku i Englesku, na njima je i po dužnosti i iz ličnog interesovanja tražio slavica: u tom kontekstu spomena je vredan, pre svega, njegov bibliotekarski načert koji je 28. marta 1827. predao kancelaru Metternichu, a koji je sadržao predlog za preuzimanje rukopisa i knjiga iz grčkih manastira na Atosu. Propratno pismo, koje je bilo napisano 7. aprila iste godine, govorи o Kopitarevim taktičkim sposobnostima, koje koristi rusofobiјa u želju za austrijskim političkim centralizmom, a sve to zato da bi ostvario svoje slovenske (i slavističke) ciljeve. E. Winter je ovaj tekst direktno označio kao »temeljni dokument austroslavizma«.

Da bi ojačao komunikaciju između tvoraca kulturne politike i slovenskim etničkim grupama, Kopitar je forsirao nastajanje novina koje su »nauticajnije za osvetljavanje celine nekoga naroda i upravo su zato predmet brižne pažnje upravne prakse jedne oštromne vlasti«. Poznati su njegovi afirmativni tekstovi o *Slavinu*, *Slovanki*, grčkom *Merkuru* i Novinama serbskim, znatna je i njegova uloga u privredovanju ukrajinskog nedeljnika koja, dođuše, nije urodila plodom, ali je kao podstrek nadasve značajna za ukupnu Kopitarevu delatnost. Isto tako, utvrđeno je da je njegov programski tekst *Blick auf die slavischen Mundarten, ihre Literatur und die Hilfsmittel sie zu studieren* u celini objavljen u *Novinama serbskim* (1815) isti takav kakav je izašao i u češkom službenom listu (1813), jer je u nemačkom izvorniku započinjao i usmeravao procese koji sude o suštini slovenskog kulturno-političkog preporoda u prvoj polovini 19. stoljeća. Kopitareva načela su se, tako, s teorijske ravni spuštalа u arenu života i proveravala u društvenoj praksi.

Za duhovnu fiziognomiju Kopitareve osobe značajno je da u svojoj austroslavističkoj konceptiji prirodnost ustrajava pri genezi pojedinačnih delova koje je, u svoja razmišljanja, preuzeo iz tradicije. Tako uzgred spominje B. Hacquea, za obradu teme značajna je idejna vezu između Kopitara i A. T. Linharta. Prvi slovenački dramatičar i osnivač moderne istorije ima, naime, u svom delu *versuch einer Geschichte von Krain und den uebrigen Laendern der suedlichen Slaven Oesterreichs* raščlanjavanje posledice do kojih je de facto došlo u austrijskoj državi onda kada je postalo jasno da ona većinom uopšte nije nemačka. U rukopisnom predgovoru za drugu knjigu (rukopis se delom razlikuje od štampanog teksta) nalazi se, naime, sledeći Linhartov pasus: »Premeđo su, kako mi izgleda, obraćali pažnju na to da su među narodima austrijske monarhije Sloveni po broju i snazi najjači; ako bi u nauci o državi bio običaj da se imenuje vrsta sjedinjenih snaga na koje se oslanja veličina te države, onda bi se Austria, upravo po svojoj najvećoj homogenoj snazi, morala imenovati slovenskom državom kao i Rusija. Da se u to uverimo, dovoljno je samo pogledom putovati od Jadran skog mora preko unutrašnje Austrije, Ugarske, priključenih kraljevstvu – pogledom prema istoku – preko Galicije i Lodomije, preko Šlezije, Moravske, Češke, uz to prebojati milione Slo-

vena i presuditi šta su oni za Austriju i šta mogu biti! Velika ideja, dostojna filozofa na prestolu (...) Zborovanje ilirskog naroda u Temišvaru i ponovo ustanovljena ilirska dvorska kancelarija u Beču ostaće značajna epoha u slovenskoj istoriji. U tom pogledu morala bi potpuna istorija austrijskih Slovena odlučno imati značaja i za austrijskog državnika. Sa svojim Ogledom želim da obavljam pripremni posao za onog naučnika koji će mu se jednom posvetiti.«

Linhart je kao izrazita politička ličnost primetio preusmeravanje austrijske politike u jugoistočnoj Evropi. 1770. godine pisao je, na primer, Voltaire: »Srbija širi ruke prema mlađom vladaru iz grupe Romana i moli ga: oslobođi me od turskog ropstva«. Dvadeset godina kasnije D. Obradović je već promenio adresata: »Neka živi Jozef II – Srbije dragi gospodar«. Obe izjave govore o suprotnostima koje su definisale balkanski prostor i u Kopitarevom dobu: konflikt između Austrije i Rusije oko interesnih područja. Austrija je pokazala interesovanje za Balkansko poluostrvo već sredinom 18. stoljeća (1745), kada je osnovala Ilirsку dvorsku deputaciju sa zadatkom da se bavi crkvenim i kulturnim problemima u novom interesnom području. Ta deputacija prestala je da deluje decembra 1778. pa ipak je Leopold II već 20. februara 1791. formirao Ilirske dvorski ured koji je imao potpuno praktične zadatke (na primer, pripremanje »ilirskog« rečnika). Njegov kratki život (do sredine 1792) nije urodio plodom, ali ovaj pokušaj otkriva tadašnje austrijske kulturno-političke težnje u jugoistočnoj Evropi. U skladu s tim širilo se, pre svega, zanimanje za slovenstvo, povećavale su se i mogućnosti slavističkog studija. Vlasti su najpre dale zeleno svetlo za češki jezik (1752), a Kopitarevom zaslugom na red je početkom 19. stoljeća došao i slovenački jezik. Među ljudima koji su bili politički odgovorni za kulturno osvećivanje počela je da dozревa misao o podunavskoj prestonici kao prirodnom centru južnih i zapadnih Slovena, kao i o austrijskom upravnim dužnostima koje bi pomagale da se ostvari središnja tendencija istorijskog trenutka. Srećna je okolnost bila da su austrijske vlasti u tom sudbonosnom trenutku imale ličnost Kopitarevog kova; u njemu su se skladno ujedinile objektivne mogućnosti i subjektivna htjenja.

Spominjanje Linharta upozorava na širi kulturno-politički koncept koji u slovenačkoj istoriji predstavlja Zoisov krug. Baron Ž. Zois je, naime, u pismu A. Erbergu (14. aprila 1810) uspostavio kontinuitet između svojih tridesetogodišnjih slavističkih simpatija i Kopitarevih radnih zadataka u Beču. Poslao ga je, kako govorи, iz praktičnih razloga na studij prava, ali bi njegova prava delatnost bila, pre svega, studij slavistike u biblioteci, a to iz namere da »najkultivisanijoj slovenskoj državi učini dobru uslugu i uopšte čast slavizmu«. Rečenica je nesumnjivo austroslavistički usmerena, a sadrži i jasnu orijentaciju prema slavističkom programu. Činjenica koja iz ovog proizlazi sadrži saznanje da je namera za Kopitarevu slavističku konceptiju nastala u okviru Austrije, što je moguće reći i da istorijsku premisu o karantanizmu (filološkoj teoriji o panonskom izvoru starocrvenoslovenskog jezika); a sve to je proizšlo iz spomenutog prosvjetiteljskog kruga koji je, kako znamo, razvio slovenački minimalni i maksimalni radni program.

U tom je krugu već od začetka autoritet slavista J. Dobrovsky (*Ueber die Ergebenheit und Anhaenglichkeit der slavischen Volker an das Erzhaus Oesterreich*). Autor je u prisutnosti Leopolda II osudio germanizaciju i – u odbrani češkog jezika – naglasio mogućnost »pravе politike«, koju je video u korišćenju više različitih jezika. Dobrovsky je u svom predavanju aktuelizovao staro shvatanje, po kojem su životni interesi oni koji slovenačke narode u habzburškoj monarhiji gone da prihvataju misao o Austriji kao svom domu. U tom pogledu već je postojala tradicija i ona seže u početak 18. stoljeća (od Tittera – Vitezovića, Pešine iz Čechoroda, od Bela do Heyrenbacha, Durycha i do A. Fr. Kollara): ova je tradicija bila ili humanističko baroknog tipa (sa izrazitom katoličkom tendencijom) ili tradicionalno lojalna i dinastička, ali ipak modifikovana u pogledu na slovensko stanovništvo u monarhiji.

U literaturi se do sada pojavljivala ideja o Kopitarevoj vezi sa prvim, humanističko-baroknim tipom, ali je to danas absurdno i tendenciozno s obzirom na poštovanje izvora i Kopitarev pogled na svet. Kopitara je moguće povezati jedino sa drugim, lojalno dinastičkim tipom austroslavističke tradicije, koja je bila od značaja ne samo za Slovence, već, pre svega, za Čehe i Hrvate. U njegovoj oceni ankete koje bi odgovorila na pitanje o uvedenju mađarskog jezika u javnu upotrebu (1816) nalaze se izjave koje govore o izrazitoj antimadarskoj usmerenosti i o moćnoj privrženosti stvari južnih Slovena. Što se tiče apologije slobode, kojoj se približujemo tokom evolucije, tu se nalazi i dokaz da je autorev dinastički osećaj, dođuše, u okviru austrijskog patriotizma, ali ne isključuje je narodnu svest. U ovom elaboratu je očito da Kopitar veruje u mogućnost širenja monarhističke suverenosti nad većinom naroda, ali da pri tom narodna suverenost ostaje integralna. Mnogojezičko carstvo može, po njemu, da preživi i u novim istorijskim dogadjajima ako demonstrira blagotorno delovanje središnjeg autoriteta, autoriteta koji priznaje kulturnu različitost slovenskih etničkih grupa. Za ovaku primesu podlogu je bilo moguće naći, pre svega, među Če-

sima i Hrvatima, pogotovu u filozofiji B. Bolzana, čiji je idejni privrženik bio i Kopitar. Češku poziciju formulisao je Dobrovsky u navedenom govoru, a za Hrvate spomena su vredni *Declaratio ex parte nunciorum Regni Croatiae, quoad in(tro) decendam Hungaricam linguam* (1970) i politička brošura J. Draškovića, koja je pod naslovom *Disertacija* bila objavljena 1832. kao program narodnog pokreta. U oba teksta ponovljena je tvrdnja o porstornoj premoći »slovenskog« jezika nad madarskim, istovremeno je bila izražena i želja za ustanovljavanjem politički samostalne Velike Ilirije u sklopu habzburške monarhije i u tesnoj političkoj vezi s Ugarskom. Bolzanova filozofija predviđala je, između ostalog, i to po češkom uzoru, združivanje naroda na podlozi jezičke ravnopravnosti. Prilike u kojima je nastao Kopitarev austroslavistički koncept bile su, dakle, veoma povoljne i za prelazak teorije u neposrednu istorijsku praksu.

Kopitar je u početnom stadijumu slavističke nauke odredio slovenstvo kao ontološki i istorijski problem. Njegovi su prethodnici već bili označili osnove nauke o Rusima, Poljacima i Česima, pa se zato on intenzivnije mogao usredsrediti samo na južne Slovene. Južnoslovenski prostor raščlanio je etički, jezički i kulturno i time je uveo ovaj deo Europe u njegovom stvarnom liku u evidenciju ondašnje intelektualne svesti. Pred njim su postojale takozvane apolođije etničkih jedinica i njihovih idioma, a sve su proizlazile iz preporodnih tendencija. Takve apolođije su sa svojim osećajnim tonom dolazile do srca savremenika i uslovjavale su nastanak jezičko-literarnih grupa. Kopitar je učinio korak dalje: manje mu je bilo stalo do veličanja jezika, jer je Slovene želeo da predstavi kao celinu koja istorijski postoji i želi da dosegne svoj prostor pod suncem. Njegova apolođija južnoslovenskih jezika nije više bila utemeljena u mnogo mutnih izražajnih obliku (nasuprot romanskim i germanskim jezicima); zasnila se u brojsnoti, a to je značilo na fizičkoj i političkoj snazi. Argumenti žive snage živih naroda, što je bio novi akcenat u kulturno-političkoj genezi naroda jugoistočne Evrope, koristio je kao opravdanje za zahtev da austrijska država uvidi određenog političkog jemstva ostvari ovim narodima mogućnost u kojoj bi se omogućio i njihov kulturni identitet. Kada Kopitar u izveštaju austrijskoj vlasti (februara 1822) utvrđuje da je Vučkovo delo dalo Srbima i Hrvatima »domovinski centar«, pri tom se ne treba dvoumiti da je, pre svega, reč o priznanju političkih prava do uslova u kojima će se moći izraziti neponovljivi etnički identitet i ostvariti se odgovarajući istorijski kontinuitet u geografskom prostoru jugoistočne Europe.

Iz želje da prodre u arenu savremenosti Kopitar je postavio i pitanje istorije. Sa svojim naglašavanjem latinskog (zapadnog) izvora cirilometodijskog poslanstva, s premisom o karantansko-pannonskom izvoru starog crvenog slovenskog jezika i s utvrđivanjem jezičkih jezgara koji u suštini odgovaraju današnjoj lingvističkoj situaciji, uspostavio je dijalektičko jedinstvo između sadašnjosti i prošlosti, s tim da je postavio određene podlage za pojavu svesti o istorijskoj tradiciji.

Napoleonova delatnost je u evropskom području značajna za 18. stoljeće, a iz osećanja etničke različitosti brzo se razvio i moralni zahtev – tako je oboje postalo ishodište narodnih pokreta. Ova dimenzija snažno je okreplila razvoj slovenskih etničkih grupa, zato su se one usmerile u pravcu svoje narodne individualizacije. Sa svojom filozofijom istorije, u kojoj se po grčkom uzoru svaka još tako mala etnička grupa mogla takmičiti za najvišu nagradu u kulturi, Kopitar probudio stvaralački je polet koji je bio odlučujući za male narode. Rezultati do kojih su oni došli u svojoj kasnijoj istoriji bili su, kako kad, dijametralno različiti od autorovih namera, ali svejedno ostaje činjenica da je Kopitar bacio kamen koji je na površini i u dubini prouzrokovao koncentrične krugove; to znači da mu leži uloga podstrekavača.

Kopitareva vera je napredak i uverenje da deo ima značaja za celinu. To je imalo veliku ulogu kod brojčano manjih slovenskih etničkih grupa. Pomoću I. Kristijanovića želeo je da sačuva, da održi kajkavsku jezičko-kulturnu zajednicu. Za ovaj njegov kulturnoški pogled bila su bitna tri elementa, o kojima je raspravljao u svojoj korespondenciji. U pismu I. Kristijanoviću (11. septembra 1938) kulturnu je povezao s materinskim jezikom (»svako se može kultivisati samo u maternjem jeziku«), starogrčki model koristio mu je kao očiti primer za misao da u stvarima duha ne odlučuje većina ili snaga, već samo ljudska i kulturna vrednost nekoga čina, dela. Već 1809, kada je objavio gramatiku, pred Zoisom je otvorio još i druga dva sastava svoje kulturnoške concepcije. Po njemu su Sloveni u posebno srećenom položaju zato jer su njihove književnosti tek u začetku (»detinjstvo naše književnosti«). Takav stepen dozvoljava organsko usmeravanje kulturnog razvoja, koji učesnici prate na izvoru; zato je odgovornost onih koji bi se bavili kulturnim planiranjem utoliko veća (pismo od 18. oktobra 1809). Tri na-

vedena teksta, koja u Kopitarevom duhovnom vidokrugu determinišu pojam kulture (etnički idiom, nulti stepen i ograničenost razvoja), imala su u prvoj polovini 19. stoljeća – kada su nastala i delovala – izvanrednu istorijsku težinu i veliki politički značaj.

Kopitarevo razumevanje istorijskog trenutka bilo je, dakle, potpuno novovekovno; izviralo je iz kategorije slobode koja je postala moralni uzor i prirodna pravda. Ta kategorija počela je još učinkovitije delovati kad su je slovenski narodi prihvatali za svoje istorijsko usmerenje i kao podlogu pojedinačnih i društvenih subjekata. Kad je shvatanje slobode kao osnovnog uslova istorijske samobitnosti bilo preneseno iz kruga prosvjetiteljske inteligencije u društvene grupe građanstva i seljaka, bio je to sociološki vidik pitanja, koji je kod različitih naroda drukčiji; slovenske etničke grupe su iz takozvanih literarnih naroda počele da prerastaju u narode koji su duhovni i istorijski pojam. Od tog trenutka pa nadalje njihov oblik nije ništa drugo do izvorna celina pojedinaca i grupa koje su povezane s grupnim izvorom, s istim istorijskim sećanjem, s tradicijom i stilom života. Proces te vrste potpomagali su vladari restauracije, ili Metternich koji je želeo da da vodstvo centralizovanoj državnoj upravi, a u želji da učvrsti carstvo *de facto* je pripremao feudalizam. Oživljavanje pokrajinskih autonomija išlo je na ruku narodnim težnjama koje su vlasti zapažale, ali u tom trenutku još nisu spoznati njihov značaj u celini, jer su smatrale da Austrija, uprkos administrativnoj različitosti, može biti jedinstvena država. U bici za načelo legitimnosti, koje je bilo razvijeno u 18. stoljeću i per definitionem zavisno od jezičke jedinstvenosti naroda, znali su da se moraju suprotstaviti poliglotskom carstvu, ali su isto tako bili mudri da narodno samoubistvo nisu podigli na nivo koji bi postao načelo njihove politike.

Kopitarev ideo u opisanim procesima je temeljiti i velik. Kad je skicirao puteve za kulturnu afirmaciju Slovena, jasno ocenio date mogućnosti i u skladu s tim razvijao odgovarajuće koncepte. U tom je pogledu njegov genij isto toliko stvaralački koliko i operativan; i za njega bi se mogla iskoristiti oznaka Metternichovog biografa Fr. Gentza – *calculateur par excellence*; to, drugim rečima, znači da se radi o čoveku jakih strasti i hrabrih podviga kojima se otkriva veliki, smiren, hladan i ravnodušan talent. Istoričari se varaju kad Kopitaru u vezi s pitanjem austroslavizma malo priznaju ili mu sve oduzimaju. Kad austroslavizam kao sistematično razvijenu političku doktrinu datiraju tek s grofom L. Thunom (u pogledu teksta *Ueber den gegenwärtigen Zustand der bohemischen Literatur und ihre Bedeutung* iz 1842), onda posledicu zamenjuju uzrokom. Thunove premise o naglom porastu narodne svesti koja neophodno mora razbiti svaku državu sastavljenu od različitih naroda, ubedjeđe da je zaštita pred ekspanzionom snažnijih suseda kohezivna snaga koja veže različite narode u austrijskoj monarhiji, saznanje da je dalji opstanak države zavisao od poštovanja načela o uzajamnom poštovanju narodne individualnosti, i pravilno gledanje na ulogu koju bi južnoslovenski narodi imali u rešavanju istočnog pitanja – sve to možemo prepoznati već u Kopitarevom radu. Kopitareve ideje, istine, nisu sistematizovane na jednom mestu, već su prisutno eksplicitno u pojedinačnim radovima i implicitno u celoj njegovoj praksi. Navedene ideje bile su izraz liberalne buržoazije. Za njihovo razumevanje su društveni motivi, koji su ih prouzročili, manje značajni, odlučujućeg je značaja to da je austroslavistički koncept u prvoj polovini 19. stoljeća uopšte bio jedina moguća slovenačka politika. Austroslavizam je u trenutku neposredne opasnosti pred ujedinjenjem Nemačke i pred činjenicom da postoji brojno jaka nemačka manjina u slovenskim krajevima predstavljao ravnotežu koja je jedina uspostavljala i držala elastičnu stabilnost države. Ilirsko geslo *aula est pro nobis!* imalo je određeni značaj; međutim, kad je naslov već arhaične knjige P. W. Hoerniga *Oesterreich ueber alles, wenn es nur will* (iz 1684), koju je Kopitar naveo u citiranom pismu Zoisu (25. aprila 1810), imala je privlačnu moć, jer je pokretala kulturno-političke procese kod slovenskih naroda. Za ideju austroslavizma povezana su imena J. Draškovića, P. J. Šafarika, J. Kollara, Fr. Palackog, L. Štura, K. Havliček – Borovskog; to govori da se ne radi samo o trenutnom taktičkom programu, već o dugoročnoj koncepciji koja je u svom trenutku imala strateški značaj. Najbolji primer za to je program Sjedinjene Slovenije iz 1848. koji je uglavnom sprovodio Kopitareve premise.

*** *Ovo je odlomak iz veće studije koje je pod istim naslovom štampana u časopisu *Sodobnost* XXXV, 2. 1987. 175–196.*

1. Autor izlaže plodove svojih višegodišnjih proučavanja ove problematike. O njoj je više puta pisao i još više javno govorio. Za ovu priliku sastavljen je kratka sinteza u kojoj je zbog tipa časopisa moguće ispitati stručnu aparaturu.
2. Uostalom, što god pisali, savetujem da pišemo iz uredenog duha, zato da bi sve bilo izrečeno s merom i razumom.

sa slovenačkog:
M. D. STEFANOVIĆ